

Seksualni identitet osoba s intelektualnim teškoćama

Daniela BRATKOVIĆ*

Sveučilište u Zagrebu – Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Hrvatska

Polazeći od teorijskog koncepta i faktora koji utječu na seksualni identitet, cilj ovog rada je dati pregled suvremenih znanstveno-istraživačkih spoznaja o obilježjima seksualnog identiteta osoba s intelektualnim teškoćama. Istraživanja pokazuju kako je razvoj seksualnog identiteta kod ovih osoba često ograničen i zasjenjen primarnim identitetom „osobe s intelektualnim teškoćama”, uglavnom zbog negativnih stavova okoline, neprimjerenih uvjeta života, nerazumijevanja i nepoštivanja njihovih normalnih ljudskih potreba i ljudskih prava. Analitičkim razmatranjem rezultata dostupnih, pretežno inozemnih istraživanja, koja uvažavaju i njihovu iskustvenu perspektivu, jasno je kako su osobe s intelektualnim teškoćama sklone razvoju negativnog seksualnog identiteta i rizičnih ponašanja. Faktori koji tome pridonose su: socijalna isključenost i drugi vidovi segregacije i diskriminacije, nemogućnost ostvarivanja vrednovanih društvenih uloga u skladu s kronološkom dobi (infantilizacija i depersonalizacija), konzervativni, restriktivni ili pak ambivalentni i prezaštitnički orijentirani stavovi, ovisnost o skrbi i potpori okoline, ograničena dostupnost njima prilagođenih informacija, spolnog odgoja, edukacije i savjetovanja. Mnoge osobe s intelektualnim teškoćama u mladenačkoj i odrasloj dobi izražavaju svjesnost o seksualnim potrebama, ali i učestalu nemogućnost ostvarivanja istih. Iako imaju određenu razinu znanja i iskustava na tom polju, često izražavaju negativan stav prema vlastitoj seksualnosti kao nečemu što je loše ili zabranjeno. Njihova iskustva s intimnijim odnosima i partnerskim vezama su ograničena i većinom su orijentirani na seksualno samozadovoljavanje. Ipak, u novije vrijeme pozitivnije se gleda na seksualnost kao obilježje svakog pojedinca bez obzira na invaliditet. I same osobe s intelektualnim teškoćama, aktiviranjem kroz pokret za samozastupanje osnažuju se za ostvarivanje prava na tom području. Tako ima sve više i onih među njima koji sebe doživljavaju kao seksualna

* Daniela Bratković, dani.bratkovic@gmail.com

bića s pravom na ispunjavajući seksualni život. Znanstveno-utemeljene spoznaje obuhvaćene ovim radom neosporno ukazuju na potrebu za daljnjim i sveobuhvatnijim istraživanjima osobnih i okolinskih faktora koji utječu na razvoj seksualnog identiteta osoba s intelektualnim teškoćama u različitim socio-kulturnim miljeima.

Ključne riječi: intelektualne teškoće, seksualnost, seksualni razvoj, seksualna prava

Uvod

Seksualnost je sastavni dio života svakog pojedinca pa tako i osoba s invaliditetom, neovisno o tome iskazuje li se u potpunosti ili ne (Bratković, 2011; Buljevac, 2023). To je također ljudsko pravo, zajamčeno i Konvencijom Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom iz 2006. godine (Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, NN, MU, 6/2007, 5/2008).

Unatoč spomenutim činjenicama, seksualnost osoba s intelektualnim teškoćama dugi niz godina konstantno je tabuizirana, negirana i osporavana (Gougeon, 2009). Iako ove osobe imaju jednaka prava na seksualnost, potrebe za razvojem seksualnog identiteta, a mnoge od njih potencijal i interes za ostvarivanjem intimnih odnosa i veza kao i njihovi vršnjaci bez teškoća (Sakellariou, 2006), navedena prava i potrebe su im često uskraćene (Greydanus & Omar, 2008, prema Ginevra et al., 2015). Kad se osobama s intelektualnim teškoćama uskraćuje razvoj seksualnog identiteta i ne pruža adekvatna podrška na tom području narušava im se kvaliteta života, povećava osjećaj usamljenosti i izoliranosti pa se obično upuštaju u neprimjerena ili potencijalno opasna seksualna ponašanja te postaju žrtve seksualnih predatora (Orselli Monteiro et al., 2023). Općenito je znanje o spolnosti osoba s intelektualnim teškoćama vrlo nisko (Chirawu et al., 2014), a pristup neophodnim informacijama neadekvatan i ograničen. Upravo zbog nedostatih osnovnih komponenata izgradnje seksualnog identiteta kao što su seksualna svijest i znanje, komunikacijske i interpersonalne vještine (Eastgate et al., 2012) osobe s intelektualnim teškoćama pripadaju rizičnoj i ranjivoj populaciji podložnoj seksualnom nasilju, ali i spolno prenosivim bolestima (Hanass-Hancock, 2009).

Odnos društva prema osobama s intelektualnim teškoćama u novije doba se pozitivno mijenja, u većoj mjeri uvažavaju se njihova prava, ali seksualno izražavanje i ponašanje im se još uvijek u većini slučajeva percipira kao negativno (Friedman et al., 2014). Još uvijek su prisutne različite barijere od kojih su najznačajniji negativni stavovi društva, predrasude, ignoriranje, zabrane, skrivanje i poricanje seksualnosti osoba s intelektualnim teškoćama (Witney, 2006, prema Azzopardi-Lane & Callus, 2014). Unatoč svim preprekama, ove osobe i dalje se pokušavaju „vidjeti kao seksualna bića s pravom na informirani i ispunjavajući seksualni život” (Wheeler, 2007, prema Wilkinson et al., 2015, pp 3).

Istraživanja o seksualnosti ove populacije najviše su do sada usmjerena na obilježja njihova seksualnog ponašanja, usvojenost znanja prije i nakon podučavanja o spolnim temama, izloženosti seksualnom nasilju, te o stavovima okoline. No malobrojna su istraživanja koja se bave seksualnim identitetom osoba s intelektualnim teškoćama pa je to još uvijek jedno od vrlo kompleksnih i neriješenih pitanja (Bedard et al., 2010). Svrha ovog rada je dati pregled suvremenih znanstveno-istraživačkih spoznaja na ovu temu, temeljenih i na iskustvenoj perspektivi osoba s intelektualnim teškoćama o vlastitom seksualnom identitetu.

Seksualni identitet

Jedan od najizazovnijih zadataka perioda adolescencije je razvoj seksualnog identiteta. Na njega utječu individualni biološki stimulansi kao što je spolno sazrijevanje i hormonalne promjene (Steinberg, 2005, prema Vandenbosch, 2018), ali i socijalni stimulansi kao što su kulturalne norme, vrijednosti i ponašanje društva (Galliher et al., 2017). Osobni identiteti se formiraju kroz zrcaljenje, modeliranje i prepoznavanje putem raspoloživih resursa iz okoline tako da ovisе o različitim vanjskim faktorima (Forber-Pratt et al., 2017). Adolescenti grade identitet poistovjećivanjem sa standardima svoje uže i šire okoline, odnosno prosječnog stanovništva. Budući da osobe s invaliditetom u tom smislu doživljavaju odstupanja, pripadaju marginaliziranim skupinama koje grade osobni identitet na temelju dominantnog obilježja grupe kojoj pripadaju. Prema tome, osobe s intelektualnim teškoćama identificiraju se ponajprije s grupom osoba s invaliditetom, odnosno drugim osobama sa sličnim teškoćama.

Istraživanja potvrđuju kako je kod ovih osoba seksualni identitet često zasjenjen primarnim identitetom invaliditeta duboko ukorijenjenim u svim ostalim sferama života (Deaux & Perkins, 2001, prema Wilkinson et al., 2015). Autori (Tolman & McClelland, 2011, prema Vandebosch, 2018) navode da najznačajniji utjecaj na razvijanje seksualnih stavova, uvjerenja, normi i ponašanja imaju tzv. „seksualno socijalizacijski agenti” koje čine roditelji, vršnjaci i mediji. Oni modeliraju seksualna ponašanja adolescenata i značajno utječu na formiranje njihova vlastitog doživljaja i svijesti o seksualnosti. Osobe s intelektualnim teškoćama još uvijek su okružene predrasudama i različitim vidovima diskriminacije kao značajnim faktorima u oblikovanju njihova seksualnog identiteta.

Pozitivnom razvoju identiteta adolescenta doprinosi stabilno okruženje, raznoliki socijalni kontakti, mogućnost izbora i donošenja odluka, istraživanja sebe i uspostavljanja romantičnih veza (Pellerone et al., 2017) pri čemu važan faktor predstavljaju društvene uloge kao i subjektivan doživljaj sebe (Gallagher et al., 2017). Preuzimanje uloga odrasle dobi te stjecanje znanja i iskustava u tu svrhu jedan je od ključnih razvojnih zadataka u tranzicijskom periodu iz mladenačke u odraslu dob, za koji su odrasle osobe s intelektualnim teškoćama također uglavnom uskraćene. Spomenute uloge između ostaloga uključuju romantične i intimne veze kao sastavnice formiranja seksualnog identiteta pojedinca (Crone & Dahl, 2012, prema Suleiman et al., 2017; Furman & Schaffer, 2003; Furman et al., 2007). Navedena iskustva bitno utječu na buduće intimne veze i odnose, životne odabire i odluke.

Seksualni identitet opisuje se kao „razumijevanje vlastite seksualne orijentacije, seksualnih potreba i vrijednosti, odabira seksualnih aktivnosti, karakteristika seksualnog partnera i načina izražavanja seksualnosti” (Worthington et al., 2002, prema Vandebosch, 2018, pp 1). Seksualni identitet sastoji se od brojnih elemenata kao što su „seksualna orijentacija, seksualne sklonosti, željeni odnosi, slika tijela, rodni identitet i spolne uloge” (Diamond & Savin-Williams, 2009, prema Arbeit, 2014, pp 266). Razlikujemo pozitivnu i negativnu seksualnost u skladu s kojom se razvija pozitivni i negativni seksualni identitet. Pozitivna seksualnost je „konsenzualna, iskrena, uzajamno ugodna, neiskorištavajuća, zaštićena od neželjenih trudnoća i spolno prenosivih bolesti” (Ward et al., 2006, pp 59). Dajmend (Diamond, 2008, prema Arbeit, 2014) opisuje pozitivnu seksualnost kao posjedovanje dovoljno informacija i izbora za uživanje u sigurnom i ispunjenom intimnom i seksualnom odnosu. Kada navedeni opis na bilo koji način odstupa, pridaje mu se etiketa negativne seksualnosti.

Razvoj pozitivnog seksualnog identiteta važan je u usmjeravanju adolescenata na pozitivno nošenje s promjenama koje se događaju u njihovom razvojnem periodu. Vještine koje se razvijaju pozitivnim seksualnim identitetom pridonose usvajanju općih društvenih uloga, pripadnosti određenim grupama, usvajanju socijalno prihvatljivih oblika spolnog izražavanja i ponašanja (Diamond, 2008, prema Arbeit, 2014; Hammack, 2005), kao i uspostavljanju primjerenih i zadovoljavajućih intimnih veza i odnosa (Fischer & Bidell, 2006, prema Arbeit, 2014; Hammack, 2005; Yon-Leau & Muñoz-Laboy, 2010).

Obilježja razvoja seksualnog identiteta kod osoba s intelektualnim teškoćama

Mnoge osobe s intelektualnim teškoćama, imaju podjednake želje kao i tipični vršnjaci za seksualno ispunjavajućim životom u odrasloj dobi. Identično ostatku populacije razvijaju seksualni identitet, ali uz različite barijere i ograničenja. Povijesno gledajući, mladi s intelektualnim teškoćama većinom nisu imali mogućnosti ostvarivati razvojne zadatke u gradnji seksualnog identiteta kao što je priprema za romantične veze, seksualne odnose i reprodukciju (Shakespeare et al., 1996, prema Shah, 2017). Budući da je razvoj seksualnosti osoba s intelektualnim teškoćama od okoline većinom zanemarivan, uz nedostatak informiranosti i znanja te neadekvatne podrške, mnogi od njih u adolescenciji i kasnije iskazuju neprimjerena ponašanja i teškoće uspostavljanja kontrole u izražavanju seksualnih potreba.

Seksualnost osoba s intelektualnim teškoćama obično je stigmatizirana i prikrivana od bliskih osoba u njihovom okruženju, ali i od strane šire okoline, što značajno utječe na smanjenje prilika za seksualnu identifikaciju, učenje i prakticiranje interpersonalnih vještina, što se negativno odražava na cjelokupni psihosocijalni razvoj pojedinca (Kertzner et al., 2009). Također, to može dovesti do zbunjenosti oko seksualne orijentacije, manjka samopoštovanja i sumnji o sebi kao seksualnom biću (Shah, 2017). Pretjerana kontrola i zabrana intimnijih odnosa kod osoba s intelektualnim teškoćama izaziva osjećaje frustracije, krivnje, srama i straha te dovodi i do negativnog stava prema vlastitoj seksualnosti (Löfgren-Mårtenson, 2008, prema Darragh et al., 2017) koji rezultira i izbjegavanjem pokušaja zblizavanja s potencijalnim partnerima.

MekKarti (McCarthy, 2014) izvještava da žene s intelektualnim teškoćama imaju posebno nisku razinu samopoštovanja, asertivnosti te potrebnih znanja i vještina za postavljanje seksualnih granica. Osobe s intelektualnim teškoćama, pogotovo ženska populacija, smatraju se jako ranjivim i podložnim seksualnom nasilju (Owens & de Than, 2015), zbog čega se onda i prekomjerno zaštićuju od strane roditelja i osoblja u podršci, što upravo onemogućava razvoj potrebnih vještina prepoznavanja potencijalno opasnih situacija i samozaštite u tom kontekstu (Orselli Monteiro et al., 2023). Osobito se uskraćuje podrška u razvoju seksualnog identiteta osobama koje se identificiraju kao homoseksualne ili transrodne/transseksualne (u daljnjem tekstu: LGBT osobe). Stoga se LGBT osobe češće suočavaju s problemima mentalnog zdravlja, osamljenošću, depresijom i ovisnostima (McCann et al., 2016; Stoffelen et al., 2018). LGBT osobe s intelektualnim teškoćama većinom imaju razvijen negativni seksualni identitet te izražavaju zbunjenost, poniženost, socijalnu isključenost i višestruku diskriminiranost (Löfgren-Mårtenson, 2009; Stoffelen et al., 2013).

Sinkler i suradnici (Sinclair et al., 2015) identificirali su višestruke prepreke s kojima se suočavaju pojedinci s intelektualnim teškoćama u ostvarivanju seksualnosti i kategorizirali ih u tri skupine: negativan odnos društva, needuciranost o različitim temama vezanim za spolnost te iskrivljene predodžbe osoba s intelektualnim teškoćama o vlastitoj seksualnosti. Kao što je već spomenuto, stavovi društva prema seksualnosti osoba s intelektualnim teškoćama obilježeni su mnogim zabludama, mitovima i predrasudama. Zbog općeg neznanja i informiranosti te pogrešnih pretpostavki okoline pravo na seksualnost i seksualne odnose ovih osoba dugo je bilo zanijekano. Osobe s intelektualnim teškoćama često su percipirane kao seksualno nezrele osobe koje nemaju želju za seksualnim odnosima, odnosno kao aseksualne (Morgan et al., 2011). U odrasloj dobi smatra ih se „vječitom djetcom” (Lippold & Burns, 2009) koju zbog toga nije potrebno spolno odgajati i obrazovati. Također, prisutan je i suprotan stav da su ove osobe hiperseksualne, da ne mogu inhibirati seksualne nagone pa prema tome predstavljaju opasnost za okolinu (Noonan & Taylor Gomez, 2011), što je netočno. Kao što navodi i Tejlor Gomez (Taylor Gomez, 2012, str. 238), kroz povijest, osobe s intelektualnim teškoćama bile su „podvrgnute seksualnoj segregaciji, bračnoj zabrani i legalnoj sterilizaciji pod krinkom zaštite od trudnoće i seksualnog zlostavljanja”.

Budući da na identitet i samopoštovanje pojedinca utječe kako ih drugi vrednuju, osobito povratne informacije koje im pružaju značajni drugi

(Nosek et al., 2003, prema Parker & Yau, 2012) u tom smislu osobe s intelektualnim teškoćama ne nailaze na prihvaćanje. Još uvijek se njihova seksualnost smatra problematičnom. Nevidljivost i ugnjetavanje seksualnog izražavanja osoba s invaliditetom općenito od strane društva doprinosi razvoju negativnog seksualnog identiteta. Osobama s intelektualnim teškoćama pružaju se uglavnom strogo ograničene, zastarjele informacije o seksualnosti, a stavovi obitelji prema seksualnom izražavanju obično su konzervativni i prezaštitnički orijentirani (Cuskelly & Gilmore, 2007; Isler et al., 2009). Roditelji, pedagozi, zdravstveni i drugi djelatnici često se osjećaju nelagodno ili nespremno raspravljati o seksualnosti s mladim osobama s invaliditetom (East & Orchard, 2014). Tako je i informiranost i znanje o seksualnim pitanjima kod mladih najčešće ograničeno, regulirano od strane roditelja ili osoblja koje radi s njima (Bernert & Ogletree, 2013), čak i kada su stavovi stručnjaka liberalniji (Saxe & Flanagan, 2013). Ova je populacija ovisna o svojim skrbnicima koji izražavaju „ambivalentnost između omogućavanja seksualnog razvoja i zaštite osoba s intelektualnim teškoćama od trudnoće ili zlostavljanja” (Löfgren-Mårtenson, 2004, prema Wilkinson et al., 2015, pp 3). Isti autori naglašavaju kako ograničen pristup seksualnoj edukaciji, ali i mogućnostima ostvarivanja socijalnih kontakata negativno utječu na razvoj seksualnog identiteta. U praksi, seksualna edukacija ovih osoba se često fokusira samo na prevenciju neželjene trudnoće i spolno prenosivih bolesti (Azzopardi-Lane & Callus, 2014).

Loše obrazovanje, socijalna izoliranost, ovisnost o skrbi i podršci okoline ozbiljno ograničavaju razvoj seksualnog identiteta kao i seksualna iskustva osoba s intelektualnim teškoćama. Njihova iskustva s intimnijim odnosima i partnerskim vezama su rijetka i većinom heteroseksualna, a seksualne potrebe većinom zadovoljavaju masturbacijom (Murphy, 2005). Također, Džil (Gill, 2015) ističe da je upitno koliko osobe s intelektualnim teškoćama u partnerskim vezama imaju zdrav, siguran i ispunjavajući odnos uzevši u obzir navedene socijalne i obrazovne barijere (Gill, 2015). Znakovito je kako je i novije istraživanje provedeno u Hrvatskoj o seksualnosti osoba s različitim vrstama invaliditeta (Buljevac, 2023), iz njihove osobne kao i perspektive zaposlenika sustava formalne podrške, pokazalo kako još uvijek znatan broj ovih osoba doživljava osporavanje prava na seksualnost, kao i na seksualne, intimne i partnerske odnose.

Značaj i nalazi kvalitativnih istraživanja o seksualnom identitetu osoba s intelektualnim teškoćama

Seksualnost pojedinca predstavlja jedinstvenu i višedimenzionalnu konstrukciju (Zeanah & Schwarz, 1996, prema Zarbakhsh et al., 2013) iz koje proizlazi iznimno složen i nijansiran pojam seksualnog identiteta kao rezultat samo-refleksije (Haynes, 2016).

Osobe s intelektualnim teškoćama vrlo su heterogena skupina koja živi u okruženju s različitim razinama društvenih ograničenja. Stoga je iznimno važan kvalitativni pristup istraživanju njihove seksualnosti kojim se dobiva dublji uvid u osobnu perspektivu, tj. iskustva, doživljaje i stavove samih osoba, barem onih s lakšim i umjerenim stupnjem intelektualnih teškoća koje mogu davati samoiskaze. Tako su npr. Hili i suradnici (Healy et al., 2009) intervjuirali osobe s intelektualnim teškoćama o seksualnosti i ljubavnim vezama. Rezultati su pokazali da sudionici istraživanja imaju različite teškoće u ostvarivanju seksualne autonomije i prava zbog okolinskih i širih društvenih prepreka, iako su težili partnerskim vezama, intimnim odnosima, a u nekim slučajevima i da postanu roditelji. Posjedovali su određenu razinu znanja o pojmovima kao što su druženje, odgovornost, roditeljstvo, masturbacija, privatnost, tolerancija i suradnja. Također, autori su primijetili da su sudionici davali i socijalno poželjne odgovore zbog sumnje na izloženost rezultata utjecajnim skrbnicima. Šafma i suradnici (Schaafsma et al., 2017) također su proveli ispitivanje perspektive osoba s intelektualnim teškoćama vezane uz seksualnost. Cilj je bio napraviti procjenu potreba kroz identifikaciju problema u području seksualnosti i usporedbu sa spoznajama iz literature. Rezultati su pokazali da je razina njihove informiranosti niska. Znanje o seksualnosti im je uglavnom površno i ograničeno na teme kao što su siguran seks i kontracepcija, a stečeno znanje se ne primjenjuje. No rezultati su ukazali i na značaj romantičnih odnosa i mogućnost uspostavljanja partnerskih veza za većinu sudionika.

Neki autori (Isler et al., 2009; Löfgren-Mårtenson, 2012) istraživali su seksualnost mladih s intelektualnim teškoćama. Rezultati upućuju da su adolescenti s intelektualnim teškoćama ograničeni u istraživanju vlastite seksualnosti zbog nedostatka privatnosti, neadekvatne podrške i ovisnosti o skrbnicima. Također, pružaju im se negativne informacije usredotočene samo na seksualne rizike što direktno utječe na negativan razvoj njihova seksualnog identiteta.

Malhotra (Malhotra, 2016) je provela istraživanje o seksualnosti žena s intelektualnim teškoćama s ciljem utvrđivanja utjecaja obiteljske kulture i životnih iskustava na razumijevanje seksualnosti. Rezultati su pokazali da obiteljska tradicija i vrijednosti imaju značajnu ulogu pri ostvarivanju seksualnih uloga. Također, utvrdilo se da životna iskustva značajno utječu na razumijevanje vlastitog seksualnog identiteta kod žena s intelektualnim teškoćama. Neki autori (Ballan, & Freyer, 2017; Fitzgerald & Withers, 2013) intervjuirali su žene s intelektualnim teškoćama s ciljem dobivanja uvida na koji način doživljavaju seksualnost i kako je razvijen njihov seksualni identitet. Zaključili su da se većina ispitanica ne doživljava kao seksualno biće, a seksualne odnose smatraju „prljavom” i neprimjerenom aktivnošću. Generalno, smatraju se bezvrijednima i nemaju jasan osjećaj seksualnog identiteta, a navode i da im drugi ljudi zabranjuju uključivanje u intimnije veze i odnose. Nadalje, drugi autori (Bernert & Ogletree, 2013) proveli su dvogodišnje, etnografsko kvalitativno istraživanje o perspektivi žena s intelektualnim teškoćama. Zaključili su da one također pretežno imaju negativne stavove popraćene strahom i zabrinutosti ishodom seksualnog čina. Većina ih je imala vrlo ograničena heteroseksualna iskustva i u cjelini je potvrđen negativan seksualni identitet ispitanica.

Vilkinson i suradnici (Wilkinson et al., 2015) proveli su istraživanje o iskustvu razvoja seksualnog identiteta osoba s intelektualnim teškoćama u povezanosti s identitetom vezanim za intelektualne teškoće, intervjuirajući i njihove skrbnike. Rezultati su pokazali da se osobe s intelektualnim teškoćama bore za što je moguće „normalniji” identitet odrasle osobe kao i seksualni identitet, a pritom se suočavaju s mnogim preprekama. Skrbnici su naveli da se suočavaju s različitim izazovima podupiranja razvoja seksualnog identiteta svoje djece ili štíćenika uz zabrinutost zbog mogućih rizika, kao i stručnjaci koji im pružaju podršku. U istraživanju drugih autora (Vaughn et al., 2015) došli su do sličnih zaključaka kod žena s invaliditetom općenito. Svrha istraživanja bila je omogućiti ispitanicama da se čuje njihov glas o razvoju seksualnog identiteta. Rezultati ukazuju na izraženu problematiku višestrukog identiteta – identiteta vezanog uz vrstu invaliditeta, seksualnu orijentaciju i rodni identitet. MekGvajer i Bejli (McGuire & Bayley, 2011) zaključili su da iskustva i pogledi osoba s intelektualnim teškoćama često odražavaju strah od seksualnosti u smislu mogućih sankcija. I kad se razvije veća svijest o seksualnosti kao središnjem dijelu osobnog identiteta pojedinca, prevladavajuće iskustvo ovih osoba je ograničavanje seksualnog izražavanja i odnosa (Bratković, 2011; Whittle & Butler, 2018).

Neki autori (Azzopardi-Lane & Callus, 2014) proveli su inkluzivno istraživanje s grupama samozastupnika s intelektualnim teškoćama o utjecaju društvenih normi na formiranje seksualnog identiteta. Pokazalo se kako većina samozastupnika prihvaća uobičajene norme o vlastitoj seksualnosti, dok su ih ostali svjesni, ali ih odbacuju. Fridmen i suradnici (Friedman et al., 2014) također su proveli analizu perspektive osoba s intelektualnim teškoćama o seksualnosti u kontekstu njihove uloge samozastupnika. Sudionici toga istraživanja opisali su seksualno samozastupanje kao: poznavanje i poštivanje sebe i drugih kao seksualnih bića, mogućnost izbora, zauzimanje za sebe, poštivanje prava, dobivanje adekvatnih informacija i održavanje zdravih partnerskih veza. Također su objasnili podupiruće faktore koji bi mogli povećati njihovo seksualno samozastupanje kao što su: educiranje, širenje pristupa informacijama i uslugama vezanim za spolno-reproduktivno zdravlje, uklanjanjem barijera, povećanjem pristupa savjetovanju i razvojem prilika za seksualnim izražavanjem. Navedeno svakako utječe na pozitivan razvoj seksualnog identiteta osoba s intelektualnim teškoćama, što potvrđuju i druga istraživanja (McDaniels & Fleming, 2016).

Zaključak

Seksualna prava zagantirana strateškim međunarodnim dokumentima, kao i nacionalnim zakonskim okvirima često ostaju uskraćena osobama s intelektualnim, kao i drugim razvojnim teškoćama. Pregled istraživačkih spoznaja iz ovog rada potvrđuje problematiku neostvarivanja prava na seksualnost ovih osoba povezanu s razvojem seksualnog identiteta. Negativan ili nepotpun razvoj seksualnog identiteta posljedica je različitih ograničenja s kojima se ove osobe susreću, a među kojima se posebno ističu socijalna isključenost i drugi vidovi segregacije i diskriminacije, nemogućnost ostvarivanja vrednovanih društvenih uloga u skladu s kronološkom dobi (infantilizacija i depersonalizacija), konzervativni, restriktivni ili pak ambivalentni i prezaštitnički orijentirani stavovi, ovisnost o skrbi i potpori okoline, ograničena dostupnost njima prilagođenih informacija, spolnog odgoja, edukacije i savjetovanja. Prevladavajući odnos užeg i šireg okruženja prema njima podupire dominantno samopoimanje ovih osoba kroz identitet intelektualnih teškoća, uslijed čega sami sebe često ni ne doživljavaju kao seksualna bića. Posljedično, ove osobe, većinom ženskog spola, u pogledu intimnih veza i odnosa izražavaju nesnalaženje, nesigurnost, nesposobnost

pronalaska adekvatnog partnera ili pak izrazitu povodljivost i podložnost seksualnom iskorištavanju (Fitzgerald & Withers, 2013).

Budući da je spolnost vrlo važna dimenzija ljudskog života, jer je kao takva prije svega biološki zadana, osobe s intelektualnim teškoćama imaju seksualni potencijal kao i ostala populacija. Upravo zbog toga, kako ističu pojedini autori (Owens & de Than, 2015), ne bi im se trebao uskraćivati pozitivan doživljaj seksualnosti i njezino izražavanje u skladu s individualnim razvojnim predispozicijama i interesima. Razumijevanje i podrška neophodna im je kako bi razvili spolni i rodni identitet i uloge u skladu s osobnim potencijalima (Hollomotz, 2011). Uz pozitivnu neformalnu kao i adekvatnu stručnu i sustavnu podršku, njima prilagođen spolni odgoj i edukaciju, pridonosi se smanjenju rizičnih i nepoželjnih seksualnih ponašanja kao i podložnosti seksualnom nasilju, a s druge strane potpunijem ostvarivanju spolnih potreba i prava osoba s intelektualnim teškoćama.

Većina relevantnih dosadašnjih istraživanja provedena je u razvijenijim zemljama Europe i svijeta. Znanstveno-utemeljene spoznaje obuhvaćene ovim radom neosporno ukazuju na potrebu za daljnjim i sveobuhvatnijim istraživanjima osobnih i okolinskih faktora koji utječu na razvoj seksualnog identiteta osoba s intelektualnim teškoćama u različitim socio-kulturnim sredinama. Poželjno bi bilo primjerice istražiti povezanost između nepoželjnih seksualnih ponašanja, kao i kvalitete života osoba s intelektualnim teškoćama s razvojem njihova seksualnog identiteta u pozitivnom ili negativnom smjeru. Neophodna su daljnja istraživanja usmjerena i na demografski utjecaj spola, životne dobi, specifičnih životnih uvjeta, kao i religije, stigme, i dr. potencijalno utjecajnih faktora na formiranje seksualnog identiteta ovih osoba.

Nalazi dosadašnjih istraživanja na ovom području trebali bi biti polazište i poticaj za neophodne promjene u sustavnoj i stručnoj podršci, javnoj politici, edukaciji i senzibilizaciji uže i šire okoline za bolje razumijevanje i prihvaćanje tj. pozitivniji odnos prema seksualnom identitetu i ulogama odrasle dobi osoba s intelektualnim teškoćama. Jednako tako važno je i osnaživanje samih osoba s intelektualnim teškoćama za samoodređenje i samozastupanje u ostvarivanju svojih potreba i prava.

Literatura

- Arbeit, M. R. (2014). What Does Healthy Sex Look Like among Youth? Towards a Skills-Based Model for Promoting Adolescent Sexuality Development. *Human Development*, 57(5), 259-286. <https://doi.org/10.1159/000367856>
- Azzopardi-Lane, C., & Callus, A. M. (2014). Constructing Sexual identities: People with Intellectual Disability Talking about Sexuality. *British Journal of Learning Disabilities*, 43(1), 32-37. <https://doi.org/10.1111/bld.12083>
- Ballan, M. S., & Freyer, M. B. (2017). The sexuality of young women with intellectual and developmental disabilities: A neglected focus in the American foster care system. *Disability and Health Journal*, 10(3), 371-375. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2017.02.005>
- Bedard, C., Zhang, H. L., & Zucker, K. J. (2010). Gender Identity and Sexual Orientation in People with Developmental Disabilities. *Sexuality and Disability*, 28(3), 165-175. <https://doi.org/10.1007/s11195-010-9155-7>
- Bernert, D. J., & Ogletree, R. J. (2012). Women with intellectual disabilities talk about their perceptions of sex. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(3), 240-249. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01529.x>
- Bratković, D. (2011). *Podrška osobama s intelektualnim i drugim razvojnim teškoćama u ostvarivanju partnerskih odnosa, roditeljstva i drugih prava na području spolnosti*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Buljevac, M. (2023). *Seksualnost i osobe s invaliditetom*. Pravobranitelj za osobe s invaliditetom.
- Chirawu, P., Hanass-Hancock, J., Aderemi, T. J., de Reus, L., & Henken, A. S. (2014). Protect or Enable? Teachers' Beliefs and Practices Regarding Provision of Sexuality Education to Learners with Disability in KwaZulu-Natal, South Africa. *Sexuality and Disability*, 32(3), 259-277. <https://doi.org/10.1007/s11195-014-9355-7>
- Cuskelly, M., & Gilmore, L. (2007). Attitudes to Sexuality Questionnaire (Individuals with an Intellectual Disability): Scale development and community norms. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 32(3), 214-221. <https://doi.org/10.1080/13668250701549450>

- Darragh, J., Reynolds, L., Ellison, C., & Bellon, M. (2017). Let's talk about sex: How people with intellectual disability in Australia engage with online social media and intimate relationships. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1). Article 9. <https://doi.org/10.5817/cp2017-1-9>
- East, L. J., & Orchard, T. R. (2014). Somebody Else's Job: Experiences of Sex Education among Health Professionals, Parents and Adolescents with Physical Disabilities in Southwestern Ontario. *Sexuality and Disability*, 32(3), 335-350. <https://doi.org/10.1007/s11195-013-9289-5>
- Eastgate, G., Scheermeyer, E., van Driel, M. L., & Lennox, N. (2012). Intellectual disability, sexuality and sexual abuse prevention – a study of family members and support workers. *Australian Family Physician*, 41(3), 135-139. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22396927/>
- Fitzgerald, C., & Withers, P. (2013). "I don't know what a proper woman means": what women with intellectual disabilities think about sex, sexuality and themselves. *British Journal of Learning Disabilities*, 41(1), 5-12. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2011.00715.x>
- Forber-Pratt, A. J., Lyew, D. A., Mueller, C., & Samples, L. B. (2017). Disability identity development: A systematic review of the literature. *Rehabilitation Psychology*, 62(2), 198-207. <https://doi.org/10.1037/rep0000134>
- Friedman, C., Arnold, C. K., Owen, A. L., & Sandman, L. (2014). "Remember Our Voices are Our Tools:" Sexual Self-advocacy as Defined by People with Intellectual and Developmental Disabilities. *Sexuality and Disability*, 32(4), 515-532. <https://doi.org/10.1007/s11195-014-9377-1>
- Furman, W., & Shaffer, L. (2003). The role of romantic relationships in adolescent development. In P. Florsheim (Ed.), *Adolescent romantic relations and sexual behavior: Theory, research, and practical implications* (pp. 3-22). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Furman, W., Ho, M. H. & Low, S. M. (2007). The rocky road of adolescent romantic experience: Dating and adjustment. In R. C. M. E. Engels, M. Kerr & Stattin, H. (Eds.), *Friends, lovers, and groups: Key relationships in adolescence* (pp. 61-80). John Wiley & Sons.
- Galliher, R. V., McLean, K. C., & Syed, M. (2017). An integrated developmental model for studying identity content in context.

- Developmental Psychology*, 53(11), 2011-2022. <https://doi.org/10.1037/dev0000299>
- Gill, M. (2015). *Already Doing It: Intellectual Disability and Sexual Agency*. University of Minnesota Press.
- Ginevra, M. C., Nota, L., & Stokes, M. A. (2015). The differential effects of Autism and Down's syndrome on sexual behavior. *Autism Research*, 9(1), 131-140. <https://doi.org/10.1002/aur.1504>
- Gougeon, N. A. (2009). Sexuality education for students with intellectual disabilities, a critical pedagogical approach: outing the ignored curriculum. *Sex Education*, 9(3), 277-291. <https://doi.org/10.1080/14681810903059094>
- Hammack, P. L. (2005). The Life Course Development of Human Sexual Orientation: An Integrative Paradigm. *Human Development*, 48(5), 267-290. <https://doi.org/10.1159/000086872>
- Hanass-Hancock, J. (2009). Disability and HIV/AIDS - a systematic review of literature on Africa. *Journal of the International AIDS Society*, 12(1), 34. <https://doi.org/10.1186/1758-2652-12-34>
- Haynes, A. (2016). Review: How Did It Feel? Open Secrets about Sex and Race in Early America. *Early American Literature*, 51(1), 157-177.
- Healy, E., McGuire, B. E., Evans, D. S., & Carley, S. N. (2009). Sexuality and personal relationships for people with an intellectual disability. Part I: service-user perspectives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(11), 905-912. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01203.x>
- Hollomotz, A. (2011). *Learning difficulties and sexual vulnerability: A social approach*. Jessica Kingsley Publishers.
- Isler, A., Beytut, D., Tas, F., & Conk, Z. (2009). A Study on Sexuality with the Parents of Adolescents with Intellectual Disability. *Sexuality and Disability*, 27(4), 229-237. <https://doi.org/10.1007/s11195-009-9130-3>
- Kertzner, R. M., Meyer, I. H., Frost, D. M., & Stirratt, M. J. (2009). Social and psychological well-being in lesbians, gay men, and bisexuals: The effects of race, gender, age, and sexual identity. *American Journal of Orthopsychiatry*, 79(4), 500-510. <https://doi.org/10.1037/a0016848>
- Lippold, T., & Burns, J. (2009). Social support and intellectual disabilities: a comparison between social networks of adults with intellectual disability and those with physical disability. *Journal*

- of *Intellectual Disability Research*, 53(5), 463-473. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01170.x>
- Löfgren-Mårtenson, L. (2009). The Invisibility of Young Homosexual Women and Men with Intellectual Disabilities. *Sexuality and Disability*, 27(1), 21-26. <https://doi.org/10.1007/s11195-008-9101-0>
- Löfgren-Mårtenson, L. (2012). "I Want to Do it Right!" A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities. *Sexuality and Disability*, 30(2), 209-225. <https://doi.org/10.1007/s11195-011-9239-z>
- Malhotra, N. (2016). *Desirable Conversations: Sexuality and Women with Intellectual Disabilities* [Doctoral dissertation]. https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.hr/&httpsredir=1&article=3713&context=open_access_etds
- McCann, E., Lee, R., & Brown, M. (2016). The experiences and support needs of people with intellectual disabilities who identify as LGBT: A review of the literature. *Research in Developmental Disabilities*, 57, 39-53. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.06.013>
- McDaniels, B., & Fleming, A. (2016). Sexuality Education and Intellectual Disability: Time to Address the Challenge. *Sexuality and Disability*, 34(2), 215-225. <https://doi.org/10.1007/s11195-016-9427-y>
- McGuire, B. E., & Bayley, A. A. (2011). Relationships, sexuality and decision-making capacity in people with an intellectual disability. *Current Opinion in Psychiatry*, 24(5), 398-402. <https://doi.org/10.1097/yc0.0b013e328349bbcb>
- Morgan, J. J., Mancl, D. B., Kaffar, B. J., & Ferreira, D. (2011). Creating Safe Environments for Students With Disabilities Who Identify as Lesbian, Gay, Bisexual, or Transgender. *Intervention in School and Clinic*, 47(1), 3-13. <https://doi.org/10.1177/1053451211406546>
- Murphy, N. (2005). Sexuality in children and adolescents with disabilities. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 47(9), 640-644. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16138674/>
- Noonan, A., & Taylor Gomez, M. (2011). Who's Missing? Awareness of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People with Intellectual Disability. *Sexuality and Disability*, 29(2), 175-180. <https://doi.org/10.1007/s11195-010-9175-3>

- Orselli Monteiro, R., Lichtensztein Tafla, T., Rodriguez, J. D. M., Triguero Teixeira, S., Sayuri Honjo, R., Kim, C. A., & Triguero Veloz Teixeira, M. C. (2023.) Parental attitudes and beliefs about sexuality of individuals with intellectual disability: Insights from a Brazilian sample of parents of individuals with Williams syndrome. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 36(6), 1345-1353. <https://doi.org/10.1111/jar.13155>
- Owens, T. & de Than, C. (2015). *Supporting disabled people with their sexual lives: a clear guide for health and social care professionals*. Jessica Kingsley Publishers.
- Parker, M. G., & Yau, M. K. (2012). Sexuality, Identity and Women with Spinal Cord Injury. *Sexuality and Disability*, 30(1), 15-27. <https://doi.org/10.1007/s11195-011-9222-8>
- Pellerone, M., Ramaci, T., López, M. H., & Craparo, G. (2017). The role of identity development and decision making process on adult attachment: A cross-national study in Sicilian and Andalusian adolescents. *Clinical Neuropsychiatry: Journal of Treatment Evaluation*, 14(2), 141-150. <https://psycnet.apa.org/record/2017-21301-003>
- Sakellariou, D. (2006). If not the Disability, then what? Barriers to Reclaiming Sexuality Following Spinal Cord Injury. *Sexuality and Disability*, 24(2), 101-111. <https://doi.org/10.1007/s11195-006-9008-6>
- Saxe, A., & Flanagan, T. (2013). Factors That Impact Support Workers' Perceptions of the Sexuality of Adults with Developmental Disabilities: A Quantitative Analysis. *Sexuality and Disability*, 32(1), 45-63. <https://doi.org/10.1007/s11195-013-9314-8>
- Schaafsma, D., Kok, G., Stoffelen, J. M. T., & Curfs, L. M. G. (2017). People with Intellectual Disabilities Talk About Sexuality: Implications for the Development of Sex Education. *Sexuality and Disability*, 35(1), 21-38. <https://doi.org/10.1007/s11195-016-9466-4>
- Shah, S. (2017). "Disabled People Are Sexual Citizens Too": Supporting Sexual Identity, Well-being, and Safety for Disabled Young People. *Frontiers in Education*, 2(46), 1-5. <https://doi.org/10.3389/educ.2017.00046>
- Sinclair, J., Unruh, D., Lindstrom, L., & Scanlon, D. (2015). Barriers to Sexuality for Individuals with Intellectual and Developmental

- Disabilities: A Literature Review. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 50, 3-16.
- Stoffelen, J., Kok, G., Hospers, H., & Curfs, L. M. G. (2013). Homosexuality among people with a mild intellectual disability: an explorative study on the lived experiences of homosexual people in the Netherlands with a mild intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(3), 257-267. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01532.x>
- Stoffelen, J., Schaafsma, D., Kok, G., Curfs, L. M. G. (2018). Women Who Love: An Explorative Study on Experiences of Lesbian and Bisexual Women with a Mild Intellectual Disability in The Netherlands. *Sexuality and Disability*, 36(3), 249-264. doi: 10.1007/s11195-018-9519-y
- Suleiman, A. B., Galván, A., Harden, K. P., & Dahl, R. E. (2017). Becoming a sexual being: The “elephant in the room” of adolescent brain development. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 25, 209-220. <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2016.09.004>
- Taylor Gomez, M. (2012). The S Words: Sexuality, Sensuality, Sexual Expression and People with Intellectual Disability. *Sexuality and Disability*, 30(2), 237-245. <https://doi.org/10.1007/s11195-011-9250-4>
- Vandenbosch, L. (2018). Sexual socialization. UT., Shackelford & V., Weekes-Shackelford (Ur.), *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science* (pp. 1-7). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_2472-1
- Vaughn, M., Silver, K., Murphy, S., Ashbaugh, R., & Hoffman, A. (2015). Women with Disabilities Discuss Sexuality in San Francisco Focus Groups. *Sexuality and Disability*, 33(1), 19-46. <https://doi.org/10.1007/s11195-014-9389-x>
- Ward, L. M., Day, K. M., & Epstein, M. (2006). Uncommonly good: Exploring how mass media may be a positive influence on young women's sexual health and development. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2006(112), 57-70. <https://doi.org/10.1002/cd.162>
- Whittle, C., & Butler, C. (2018). Sexuality in the lives of people with intellectual disabilities: A meta-ethnographic synthesis of qualitative studies. *Research in Developmental Disabilities*, 75, 68-81. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2018.02.008>

- Wilkinson, V. J., Theodore, K., & Raczka, R. (2015). "As Normal as Possible": Sexual Identity Development in People with Intellectual Disabilities Transitioning to Adulthood. *Sexuality and Disability*, 33(1), 93-105. <https://doi.org/10.1007/s11195-014-9356-6>
- Yon-Leau, C., & Muñoz-Laboy, M. (2010). "I don't like to say that I'm anything": Sexuality politics and cultural critique among sexual-minority Latino youth. *Sexuality Research & Social Policy: A Journal of the NSRC*, 7(2), 105-117. <https://doi.org/10.1007/s13178-010-0009-y>
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine, Međunarodni ugovori*, br. 6/2007., 5/2008. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2007_06_6_80.html
- Zarbakhsh, M., Dinani, P. T., & Rahmani, M. (2013). The relationship between sexual self-esteem and all its components with marital satisfaction in athletic women of Tehran. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 2, 200-206.

SEXUAL IDENTITY OF PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITY

Daniela BRATKOVIĆ

University of Zagreb – Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Croatia

Abstract

Starting from the theoretical concept and factors that influence sexual identity, the aim of this paper is to provide an overview of contemporary scientific research findings about the characteristics of the sexual identity of persons with intellectual disabilities (ID). Research shows that the development of sexual identity in these people is often limited and overshadowed by the primary identity of „a person with intellectual disabilities“ mainly due to the negative environmental attitudes, inappropriate living conditions, misunderstanding and disrespect for their normal human needs and rights. Analytical consideration of the available results of mostly foreign research, which also takes in account their experiential perspective, emphasize that people with ID are prone to develop negative sexual identity and risky behaviors. Contributing factors are: social exclusion and other forms of segregation and discrimination, inability to fulfill valued social roles in accordance with chronological age (infantilization and depersonalization), conservative,

restrictive or ambivalent and overprotective attitudes, dependence on care and support from the environment, limited availability of information adapted to them, sexual education and counseling. Many people with ID in youth and adulthood express awareness of sexual needs, but also the frequent inability to fulfill them. Although they have a certain level of knowledge and experience in this field, they often express negative attitudes towards their own sexuality as something that is bad or forbidden. Their experiences with more intimate relationships and partnerships are limited and are mostly oriented towards masturbation. However, in recent times, sexuality is viewed more positively as a feature of every individual, regardless of disability. People with ID themselves, being activated through the self-advocacy movement, are empowered to exercise their rights in that area. Thus, there are more and more of those among them who see themselves as sexual beings with the right to a fulfilling sexual life. The scientifically based findings presented in this paper indisputably point out the need for further and more comprehensive research into personal and environmental factors that influence the development of the sexual identity of people with ID in different socio-cultural milieus.

Keywords: intellectual disability, sexuality, sexual development, sexual rights